

พุทธวิธีการจัดการการศึกษาแผนกธรรม Buddhist Method of Religious Studies Management

พระอธิการสมชาย ฐานธมโม*

Phra Athikarn Somchai Thanadhammo

บทคัดย่อ

การจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาที่สำคัญต่อสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งนี้เพราะการศึกษาของคนไทยมีความสัมพันธ์กับสถาบันวัดและพระสงฆ์ตลอดมา วัดจึงเป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้สอนวิชาการต่างๆ อบรมศีลธรรมจรรยาให้กับกุลบุตรไทย การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมนั้น เริ่มต้นมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล โดยถือว่าเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่เรียกว่า ธุระ ซึ่งมี 2 ประการ คือ 1) คันถธุระ ได้แก่ ธุระฝ่ายพระคัมภีร์ คือ การศึกษาหลักพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และ 2) วิปัสณาธุระ ได้แก่ ธุระฝ่ายเจริญวิปัสสนา ซึ่งรวมทั้งสมณะด้วย อันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจของคนให้สะอาดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธรศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางของมหาเถรสมาคม ได้กำหนดวิธีการดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี”

คำสำคัญ: พุทธวิธีการจัดการ, การศาสนศึกษา

Abstract

The management of Thai Sangha Education is a part of education that is important towards Thai society since ancient times. This is because of Thai education has always been associated with institutions, temples and monks. The temple is therefore the center of community education. The monks act as teachers of various academic subjects, and moral training for Thai children. The education of Thai monks was originally beginning from

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

the time of the Buddhist era which was considered to be the main duty of Buddhist monks who were called engaged which have 2 reasons: 1) Kantathura is engaged in the scripture, namely the study of the principles of the teachings of the Buddha, and 2) Vipassanathura development of Vipassana which includes plainly which is a tool or a trick to train the mind of a person to be clean without all the grief and sadness. The study of the discipline of Buddhism of the monks and laymen are one of the most important activities of the clergy. In the central Sangha administration regulations of the Sangha Association has determined how to control and promote religious education that "control and promote religious education in good order".

Keywords: Buddhist Method Management, Religious Studies

1. บทนำ

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายที่สำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนดำรงรักษาและเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ (สมศักดิ์ บุญปู, 2552: 133) การศึกษาของคณะสงฆ์ในอดีตแยกออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

1) คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาหลักธรรมทั้งที่เป็นคำสั่งและคำสอนคือ พระธรรมและวินัย

2) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การศึกษาการฝึกจิตของตนให้ปราศจากกิเลส

จากการศึกษาใน 2 ระดับข้างต้นมีการพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน การศึกษาของคณะสงฆ์ ภาค 1 ได้จัดการศึกษาพัฒนาเรื่อยมาตามเกณฑ์การศึกษาคณะสงฆ์ ปัจจุบันมีทั้งจัดการเรียนการสอนในภาค 1 และพระสงฆ์ในภาค 1 ได้เดินทางไปศึกษาในสถาบันที่อื่นที่ให้การศึกษาระดับสูงขึ้นไป การศึกษาของไทยในอดีตมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพระเป็นครูผู้สอนวิชาความรู้ที่เป็นเรื่องปริยัติธรรม ภาษาบาลี ภาษาไทย รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้นวัดยังมีบทบาททางสังคม เพราะสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม จวบจนมีการปฏิรูปการศึกษาอย่างสมัยใหม่ทางราชการได้แยกการศึกษาออกเป็น 2 ระบบ คือ ระบบใหม่คือระบบโรงเรียนซึ่งรัฐให้การสนับสนุน กับระบบเดิมคือระบบวัดซึ่งคณะสงฆ์เป็นผู้จัดการ การศึกษาของสงฆ์จึงมีสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษา โดยมีภารกิจอยู่ที่การสร้างประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ หรือการเตรียมประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า พระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังฆมณฑลขาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดจนการแต่งวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม พ.ศ. 2456 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักธรรมหมวดคิปปิปฏิบัติเข้าในส่วนของวิชาธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้นๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เพียง 2 ปีแรก ก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมอำนวยการศึกษานักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุสามเณรทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัธยม คือ มีพรรษาเกิน 5 แต่ไม่ถึง 10 และนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือ มีพรรษา 10 ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาตราบถึงทุกวันนี้ ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้มีพระพรหมมุนี (พรหมคุตเถระ) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถทรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดีทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2544)

2. การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมนั้น เริ่มต้นมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล โดยถือว่าเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่เรียกว่า ธุระ ซึ่งมี 2 ประการ (พระธรรมธีร

ราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ.9), 2548: 2) คือ 1) คันถุระ ได้แก่ ธุระฝ่ายพระคัมภีร์ คือ การศึกษาหลักพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า 2) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ ธุระฝ่ายเจริญวิปัสสนา ซึ่งรวมทั้งสมณะด้วย อันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจของคนให้สะอาดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ซึ่งการศึกษาของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาดังกล่าว ประกอบด้วยหลักใหญ่แล้วมี 3 ประการ (กองธรรมธรรมสนามหลวง, 2548: 36-37)

1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือการเรียนพระวินัยให้ความรู้เป็นพื้นฐานแจ่มแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์นั้นมีอะไรบ้าง ถ้าจะน้อมเอาพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น นับเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและปฏิเวธ

2) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในทางทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือ นามาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา ใจ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ นำหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะตน

3) ปฏิเวธ ได้แก่ การน้อมเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติจนได้รับผลการปฏิบัติมาเทศนาสั่งสอนประชาชนให้รู้และปฏิบัติตาม เป็นขั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติธรรม บุคคลที่มีหน้าที่ในการดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนานั้น คือ พุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546: 8) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุ และสามเณร นับว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะหน้าที่หลักของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุลความพ้นทุกข์ของตนเอง การสั่งสอนธรรมเพื่อให้อื่นพ้นทุกข์ และการประยุกต์ธรรมเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นทุกข์ในชีวิตประจำวัน (ภัทรพร สิริกาญจน, 2539: 81) ซึ่งสอดคล้องกับรายงานเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ (มาณี ไชยธีรานูวัฒน์ศิริ และคณะ, 2542: 4) ที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ตามบริบทของพระพุทธศาสนาว่ามีหน้าที่หลัก คือ การอบรมตน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทของพระสงฆ์ที่องค์กรสงฆ์กำหนดไว้ 5 ประการ คือ การศึกษาพระพุทธศาสนา การปกครองสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน การสร้างสาธารณูปการและงานสาธารณสงเคราะห์ จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาของพระสงฆ์เป็นพื้นฐานและมีส่วนส่งเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ในด้านต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อความเจริญมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาที่สำคัญต่อสังคมไทย ตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งนี้เพราะการศึกษาของคนไทยมีความสัมพันธ์กับสถาบันวัดและพระสงฆ์ตลอดมา วัดจึงเป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้สอน

วิชาการต่างๆ อบรมศีลธรรมจรรยาให้กับกุลบุตรไทย ในอดีตชายไทยทุกคนมีประเพณีว่า ควรได้บวชเรียนก่อนมีครอบครัว ซึ่งการบวชเรียนนั้นมี ความหมายว่า เข้ามาถือเพศ บรรพชิตในพระพุทธศาสนาและศึกษาพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า โดยการศึกษาจาก พระไตรปิฎก อันประกอบด้วยพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ซึ่งเรียกว่า ศึกษาพระ ปรียัติธรรม นอกจากนี้ วัดไม่เพียงเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวม ไปถึงศาสตร์แขนงต่างๆ อีกด้วย ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีโอกาสได้ศึกษาวิชาทาง พระพุทธศาสนาและศาสตร์สาขาอื่นๆด้วย เป็นการเรียนรู้สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันจะช่วยให้พระสงฆ์สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมในภาวะของเพศ บรรพชิตได้ (สมชาย ไมตรี, 2539: 19-20)

สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ (กรมการศาสนา, 2526: 453-467) พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

สมัยสุโขทัย การศึกษาในสมัยนี้ เป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกแยกออกเป็น ตอนๆ คือ พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรมเป็นลำดับไป นอกจากนี้ยังมีศิลปะศาสตร์ สาขาต่างๆ อีกหลายแขนงโดยมีพระมหาเถระ พระมหากษัตริย์ และราชบัณฑิต เป็น ครูผู้สอน สำหรับสถานที่ศึกษา ได้แก่ วัดและวัง บุตรหลานของขุนนางและราษฎรทั่วไปจะ เรียนที่วัด ส่วนวังจะเป็นที่ศึกษาของเจ้านาย บุตรหลานข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ เท่านั้น ในด้านการบริหารจัดการนั้นจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ทั้งด้าน การจัดหาสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน และการจัดหาครูผู้สอน ส่วนด้านการวัดผล การศึกษายังไม่มียุทธวิธีที่แน่นอน มักจะวัดจากความทรงจำและความสามารถเป็น พื้นผู้จบการศึกษาจะได้รับการยกย่องให้เป็นบัณฑิต

สมัยอยุธยา การบริหารการศึกษาในยุคต้นๆ ไม่มีอะไรแตกต่างจากสมัย สุโขทัย จนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดให้คณะสงฆ์ รับภาระในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง มีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบได้ไว้เป็นการแน่นอน และกำหนดเอาพระบรมมหาราชวังเป็น สถานที่เรียนหลัก ส่วนวัดต่างๆ เป็นแหล่งเรียนย่อย โดยมีพระองค์เองบ้าง ราชบัณฑิตบ้าง พระมหาเถระบ้าง เป็นครูผู้สอน ขบวนการเรียนการสอน กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึก ลงในใบลานเป็นหนังสือเรียน การวัดผลและประเมินผลการเรียน ใช้การแปลปากเปล่าต่อ หน้าคณะกรรมการอย่างน้อย 3 ท่าน โดยการสอบวัดผลแต่ละระดับชั้น กำหนด 3 ปี ต่อ ครั้ง ผู้สอบได้จะยกว่า “มหาบาเรียน” โดยแบ่งชั้นเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นบาเรียนตรี บาเรียน โท และบาเรียนเอก

สมัยธนบุรี ไม่ปรากฏว่ามีการสอบปรียัติธรรมแต่อย่างใด เนื่องจากบ้านเมือง อยู่ในช่วงทำศึกสงครามตลอด พระมหาบาเรียนจึงไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ช่วงนี้ แต่เป็น

ที่แน่นอนว่าพระภิกษุสามเณรยังต้องศึกษาพระปริยัติธรรมและแสวงหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนาตามหน้าที่อย่างมิได้บกพร่อง

สมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 7 ระบบการจัดการศึกษา ยังคงมีรูปแบบคล้ายสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งด้านสถานที่เรียน ครูผู้สอน แต่ได้มีการแก้ไขหลักสูตรการเรียนการสอนและการสอบใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยจัดแบ่งหลักสูตรให้กว้างออกไปเป็น 9 ชั้น คือ ชั้นประโยค 1 ถึงชั้นประโยค 9 พร้อมทั้งจัดให้มีผู้รับผิดชอบเป็นสัดส่วน และเปลี่ยนระบบการสอบจากปากเปล่าเป็นสอบด้วยข้อเขียน ในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยใช้คัมภีร์ประเภทอรรถกถาและฎีกา มาเป็นแบบเรียนและแบบสอบแทนพระไตรปิฎก และในปี พ.ศ.2454 คณะสงฆ์ได้จัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นควบคู่กับแผนกบาลีจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

3. การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาแต่โบราณกาล ปวงชนชาวไทย มากกว่าร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ตามโบราณราชประเพณี พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานชีวิตจิตใจ และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย จึงมีอิทธิพลต่อคนไทยรอบด้าน (พื้นดอกบัว, 2542: 53) จนเกิดธรรมเนียมปฏิบัติ เช่นชายไทยทุกคนมีประเพณีว่า ควรได้บวชเรียนก่อนมีครอบครัว การบวชเรียนมีความหมายอยู่ในตัวเอง แล้วว่า เป็นการเข้าถือเพศเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา และศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่าศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นการจัดการโดยใช้สถานในวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้สอน ประชาชนและลูกหลานของชาวบ้านสามารถรู้หนังสือ และมีบทบาทในการสอนประชาชนต่อไป (จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์, 2545: 172)

การศึกษาพระปริยัติธรรมที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คันถุระ เป็นหน้าที่ของ พระอุปัชฌาย์จะต้องสั่งสอนแก่ สัทธิวินัยิก และอันเตวาสิกของตน เพราะว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนผู้ค้ำประกันตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ ว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนหรือไม่อย่างไร และเมื่ออุปสมบทให้แล้ว ได้มีการอบรมข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ที่อุปัชฌาย์และสัทธิวินัยิกพึงปฏิบัติต่อกันคือเหมือนพ่อปกครองลูก ใช้ระบบเคารพกันตามลำดับอาวุโส (วิ.ม. (บาลี) 4/32/27, วิ.ม. (ไทย) 4/32/42.) เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ผู้มีความรู้ ความสามารถ ตามเกณฑ์ที่กำหนด ได้ดำรงคงอยู่ในพระพุทธศาสนาด้วยดี เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปอย่างถูกต้อง คือ ชั้นปริยัติ ชั้นปฏิบัติ และชั้นปฏิเวธ (ดูรายละเอียดใน วิมหา.อ. (ไทย)

1/1/740.) ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ เรียกว่า วิชาการพระพุทธศาสนา เป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ.2527 มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์มีหน้าที่กำหนดนโยบาย และกำกับดูแลวิชาการพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร วิชาการพระพุทธศาสนา หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งดังต่อไปนี้

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีองค์กรและคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรการปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งไม่เกินสิบสองรูปเป็นกรรมการอธิบดีกรมการศาสนา เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

2. แม่กองธรรมสนามหลวง มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชา สมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี และมีหน้าที่ในการออกข้อสอบธรรมสนามหลวงในทุกระดับชั้นของแต่ละปี

3. เจ้าคณะภาค มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

4. เจ้าคณะจังหวัด มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชา สมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

5. เจ้าคณะอำเภอ มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชา

สมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

6. เจ้าคณะตำบล มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

7. เจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียน มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2546: ออนไลน์)

การควบคุมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะหรือผู้ที่เป็นภาระกำกับดูแลการศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อเป็นไปตามระเบียบแบบแผนและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา
2. แม่กองธรรมสนามหลวง
3. แม่กองธรรมสนามหลวง
4. เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น

การส่งเสริมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะเป็นภาระช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือแก่สำนักศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อให้การศาสนศึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เจ้าคณะต้องส่งเสริมตามควรแก่เหตุ ดังนี้

1. ช่วยแก้ไขปัญหาซึ่งเกิดขึ้น
2. ช่วยส่งเสริมฐานะของสำนักศาสนศึกษาและสำนักเรียน
3. ช่วยส่งเสริมฐานะผู้บริหารการศาสนศึกษาในทุกสำนักตามสมควร
4. ช่วยแนะนำการจัดงบประมาณอุดหนุนให้ได้รับตามสมควร
5. ช่วยเกื้อกูลอุดหนุนโดยประการอื่นอันเหมาะสม
6. ช่วยยกย่องเชิดชูผู้สอบเปรียญธรรมประโยคต่างๆ ได้
7. ส่งเสริมให้พระเปรียญได้เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามสมควร

การจัดสายงาน หน่วยงานและหน้าที่ความรับผิดชอบนั้น กรมการศาสนาระบุว่า สำนักเรียนพระปริยัติธรรมเป็นองค์การในสังคมเกิดขึ้นจากความต้องการและความจำเป็นของสังคม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมจะต้องดำเนินการบริการ เพื่อรักษาประโยชน์ของพระพุทธศาสนาและบุคลากรนักเรียน และชุมชน ดังนั้น การจัดสายงานและหน่วยงานในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม จึงสอดคล้องกับหลักการดังกล่าวข้างต้น ซึ่งอาจจัดเป็นรูปจำลองได้ดังนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วยเจ้าอาวาสเป็นประธาน รองประธาน รองเจ้าอาวาส หัวหน้าหมวดวิชา ครู อาจารย์ เป็นกรรมการ มีเลขานุการเจ้าอาวาสเป็นเลขานุการ คณะกรรมการที่ปรึกษามีหน้าที่และความรับผิดชอบในการให้คำปรึกษาแก่ครูใหญ่ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมตามที่หารือ

ฝ่ายวิชาการ ประกอบด้วย อาจารย์ใหญ่ หรือครูใหญ่สำนักเรียนพระปริยัติธรรม หัวหน้าหมวดวิชาและครูอาจารย์ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบดำเนินการจัดการเรียนการสอนและประเมินผลตามหลักสูตร

ฝ่ายธุรการ ประกอบด้วย รองเจ้าอาวาสหรือครู อาจารย์ฝ่ายเลขานุการดำเนินงานเกี่ยวกับงานสารบรรณ การเงิน ทะเบียน และบุคลากร เจ้าหน้าที่อื่นๆ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสนับสนุนและส่งเสริมงานของฝ่ายวิชาการ และฝ่ายอื่นๆ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดีอีกส่วนหนึ่ง

ฝ่ายการปกครอง ประกอบด้วยเจ้าอาวาสหรือครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายปกครอง จัดให้มีหัวหน้าสภานักเรียนและงานแนะแนวเป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสนับสนุนส่งเสริมและควบคุมดูแลการดำเนินการของสภานักเรียน และจัดกิจกรรมแนะแนวให้ดำเนินการตามกฎระเบียบข้อบังคับและพระธรรมวินัย

ฝ่ายบริการ ประกอบด้วยรองเจ้าอาวาสหรือครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายบริการมีหัวหน้างานห้องสมุด งานโสตทัศนศึกษา งานพยาบาล และงานกิจกรรมต่างๆ เป็นผู้ร่วมงานมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดบริการห้องสมุด จัดบริการทางโสตทัศนศึกษาให้แก่ครู อาจารย์ และนักเรียน ในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม จัดบริการสนับสนุนในงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันทั้งแผนกธรรมและบาลี มีองค์กรและคณะกรรมการดังต่อไปนี้ คือ มหาเถรสมาคมซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ มีกองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวง เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียน ซึ่งแต่ละองค์กรมีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชา สมเด็จพระสังฆราช คำสั่ง

ผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมในด้าน การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

4. พุทธวิธีการจัดการศาสนศึกษา

4.1 การจัดการศึกษาก่อนสมัยพุทธกาล

การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่ถูกกำหนดโดยหลักความเชื่อที่เกี่ยวกับชีวิต โลกและสังคม การศึกษาที่เกิดขึ้นจึงถือว่าเป็นผลผลิตที่มาจากภูมิปัญญาของแต่ละวัฒนธรรมที่สั่งสมและสร้างสรรค์ขึ้นมาจากประสบการณ์ของแต่ละวัฒนธรรม การจัดการศึกษาในอดีตนั้น ระบบการสอนของพราหมณ์นับว่าเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงสมัยปัจจุบันวิธีการศึกษานั้นครูสอนกลุ่มลูกศิษย์ในบ้านของครูเอง (เอส. ดัตต์ แพล โดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, 2543: 1) มีการกำหนดการศึกษาภาคบังคับ กล่าวคือ ประชาชนที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์จะต้องส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในสถานศึกษาแห่งใดแห่งหนึ่งของวรรณะพราหมณ์คนทั่วไปเคารพนับถือพราหมณ์ เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นตัวแทนของพระเจ้า เนื่องจากในยุคนั้นพราหมณ์เป็นผู้มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน และยึดถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระเจ้าเป็นเจ้าของ เป็นกวีที่ได้รับการดลบันดาลจากเทพเจ้าให้แต่งบทสวดพระเวท (Monier Williams, 1920: 226)

แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการระบุว่า ฤๅษียุคโบราณเป็นผู้แต่งคัมภีร์พระเวทและเป็นปฐมอาจารย์และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พราหมณ์ ซึ่งยึดถือเป็นแหล่งอันสูงสุดในการพิจารณาตัดสินปัญหาในทางปรัชญาและศาสนา เป็นลักษณะรับการถ่ายทอดมาโดยตรง แล้วนำมาเผยแผ่ด้วยการท่องจำแบบปากเปล่าในเฉพาะหมู่ของพวกพราหมณ์ ความรู้เช่นนี้จะเรียนกันเฉพาะหมู่ของบุคคลที่เลือกสรรแล้ว จนเกิดการพัฒนากิจที่เรียกว่า มุขปาฐะ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2553: 788) หมายถึง การสวด สาธยาย บอกล่าว เล่าเรียน สืบทอดกันมาด้วยปากต่อปากโดยตรง เป็นวิธีครั้งโบราณในการรักษาคัมภีร์ให้เที่ยงตรงแม่นยำ ท่องจากกันมาด้วยปากเปล่า ไม่ได้เขียนไว้เรื่องที่เล่าต่อปากกันมา ที่จะต้องถ่ายทอดจากปากสู่ปาก ซึ่งเป็นการศึกษาจากพระพุทธรองค์โดยตรงบ้าง จากพุทธสาวกบ้าง เป็นการจดจำต่อเนื่องกันมาในสมัยที่หนังสือหายาก

4.2 การจัดการศึกษาสมัยพุทธกาล

ระบบมุขปาฐะเป็นการจัดการศึกษาที่ดีที่สุดที่สุดในสมัยอดีต เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ด้วยมีความมุ่งมั่นที่จะประกาศ

พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงอย่างรวดเร็ว จึงไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที เช่น คำสอนเรื่องอัตตาหรือตัวตนที่กล่าวถึงความเป็นอมตะ มีอิสระจากความชั่วร้ายไม่อยู่ภายใต้การจำกัดของอายุ (Chandradhar Sharma, 1991: 19) แต่พยายามให้กลมกลืนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัวหรือบางทีก็ใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องดีงามพระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 8) คำสอนที่ยังไม่ดีพระองค์ก็ปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมีเหตุผล สิ่งที่ดีงามพระองค์ทรงยกย่อง (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544: 38) เมื่อทรงอธิบายชี้แจงถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของศาสนาพราหมณ์แล้ว ได้เสนอหลักการใหม่ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้ว ชื่นแทนที่และเผยแพร่หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์คือความเป็นของไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป และหลักอริยสัจ 4 ถือได้ว่าเป็นหลักหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา กุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในอริยสัจทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงบรรลุธรรมก็ด้วยหลักธรรมข้อนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีเหตุปัจจัย เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงมากที่สุด

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระสงฆ์สาวกเป็นประจำทุกวัน นอกจากนั้น พุทธกิจประจำวัน อีกประการหนึ่งคือ ทรงสอดส่องดูแลวินัยสัตว์ที่พระองค์ควรไปแสดงธรรม เพื่อให้ผู้นั้นได้สำเร็จมรรคผล ตามควรแก่อุปนิสัย ของเวไนยสัตว์นั้นๆ นอกจากพระภิกษุสงฆ์แล้ว บรรดาพุทธศาสนิกชน ก็พากันไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์โดยตรง ในตอนเย็นเป็นประจำทุกวัน พระภิกษุรูปใดหรือหมู่คณะใดฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งบางครั้งทรงแสดงแต่โดยย่อ ทำให้ยังเข้าใจไม่แจ่มแจ้ง ก็พากันไปได้ถามพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิให้อธิบายโดยพิสดารให้ฟัง เช่น พระสารีบุตร พระมหากัจจានะ หรือพระมหากัสสปะ เป็นต้น แล้วทรงจำไว้ เมื่อมีโอกาสก็กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระธรรมเทศนาเรื่องนั้น ๆ พระมหาเถระองค์นั้น ๆ ได้อธิบายโดยพิสดารเป็นอย่างไรนั้นๆ พระพุทธองค์ก็ทรงรับรองว่าคำอธิบายนั้นถูกต้อง แม้พระองค์จะอธิบายอย่างนั้น การศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้านี้เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อรักษาพุทธวจนะ ให้ดำรงอยู่พระพุทธเจ้าใช้ ภาษามคธ หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า ภาษาบาลี ในการแสดงพระธรรมเทศนาเนื่องจากเป็นภาษาที่คนทั่วไป ใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นการเผยแพร่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิด

ความรู้สึกว่าผู้เผยแพร่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต และทรงปรับอภิติทุกกฎแก่พระภิกษุผู้แสดงพุทธพจน์เป็นภาษาสันสกฤตทรงอนุญาตในการแสดงธรรมด้วยภาษาของตนเอง (วิ.จ. (ไทย) 7/285/71.)

4.3 การจัดการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม มาตรา 15 ตรี มีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา” ของคณะสงฆ์และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ของมหาเถรสมาคม ได้กำหนดวิธี การดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี” คณะสงฆ์ได้กำหนดวัตถุประสงค์ การศาสนศึกษาไว้โดยชัดเจน แต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่ามีวัตถุประสงค์ 9 ประการคือ (พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2548: 41)

1. เพื่อพระสงฆ์รักษาตนเองและหมู่คณะ
2. เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
3. เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของศาสนา
4. เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการศาสนา
5. เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
6. เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
7. เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
8. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
9. เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

ส่วนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา 37 ว่า “เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์” (กนก แสนประเสริฐ, 2549: 9) จึงเห็นได้ว่า เจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศาสนศึกษาและวัดเป็นสถานศึกษา

คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง ให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ. 2528 ก็กำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสโดยตรง และให้เจ้าคณะสังฆภัตต์ร่วมจัดด้วย ดังนี้

1. เจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศาสนศึกษาในฐานะเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษา
2. เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้จัดการในฐานะเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัด
3. ในบางกรณีให้เจ้าคณะเจ้าสังฆภัตต์ร่วมจัดด้วย

โดยหลักการแล้วแบ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกบาลี 1 แผนกธรรม 1 การจัดการศาสนศึกษานับเป็นกิจการที่สำคัญยิ่งของคณะสงฆ์เป็นหลักสำคัญในการรักษาพระพุทธศาสนา เพราะพระสงฆ์ผู้รักษาพระธรรมวินัยดีเยี่ยมเป็นศรีของพระศาสนาและเป็นกำลังในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ การจัดการศาสนศึกษาควรจะมีองค์ประกอบ 5 อย่าง (พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2548: 101) ดังนี้

1. หลักการ หมายถึง ควรเป็นระบบและหลักสูตรเฉพาะเพื่อการพระศาสนา มีความดีงามในตัวอย่างสมบูรณ์แบบเป็นหลักการอันดีงามสำหรับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา

2. วิธีการ หมายถึง วิธีดำเนินกิจการต่างๆ ในการศาสนศึกษา เช่น การเรียนการสอนการวัดผล การรับรองฐานะและการจัดการอื่นๆ เพื่อให้การศาสนศึกษา มีความเจริญก้าวหน้า และมีประสิทธิภาพเป็นไปตามจารีตประเพณีอันดีงามแต่อดีต

3. ปฏิบัติการ หมายถึง เจ้าสำนัก ครูอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้แบกภาระการศาสนศึกษา ควรเห็นแก่ประโยชน์ของคณะสงฆ์และพระศาสนาเป็นสำคัญ ปฏิบัติภารกิจส่วนนี้ด้วยกตัญญูทวติตาธรรมมุ่งรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

4. อุปการ หมายถึง การอุปถัมภ์บำรุงการศาสนศึกษา องค์กรพระมหากษัตริย์ ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงนับได้ว่าเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสูง แต่การที่ทรงอุปถัมภ์ด้วยงบประมาณอุดหนุนผ่านทางเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นทุนอุดหนุนที่น้อยกว่าการศึกษาประเภทอื่นๆ ถึงแม้จะได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชนทั่วไปก็เป็นส่วนน้อยไม่เพียงพอแก่การจัดการจึงเป็นเหตุให้การบริหารจัดการเป็นไปด้วยความยากลำบาก

5. สิทธิการ หมายถึง การติดตามผลงาน การควบคุม และส่งเสริมการศาสนศึกษาโดยตรงได้แก่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นดั่งนั้น องค์ประกอบในการจัดการศาสนศึกษาจะดีหรือไม่ 3 ประการได้ขึ้นกับเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาส และครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนศึกษาที่ได้ช่วยแบกภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์ การจัดการศาสนศึกษานั้นแผนกที่ประสบปัญหาภาคคือการจัดการศึกษาแผนกบาลี เพราะขาดแคลนทั้งครูและนักเรียนและอุปสรรคอื่นๆ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องช่วยจัดการศึกษาแผนกบาลีอันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง เพื่อให้พระสงฆ์เจริญด้วยวิชาความรู้และการศาสนศึกษาให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นการศึกษาหลักและสำคัญยิ่งของพระสงฆ์

5. บทสรุป

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมนั้น เริ่มต้นมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล โดยถือว่าเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่เรียกว่า ฐระ ซึ่งมี 2 ประการ คือ 1. คັນถ ฐระ ได้แก่ ฐระฝ่ายพระคัมภีร์ คือ การศึกษาหลักพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า 2. วิปัสสนา ฐระ ได้แก่ ฐระฝ่ายเจริญวิปัสสนา ซึ่งรวมทั้งสมณะด้วย อันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจของคนให้สะอาดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ซึ่งการศึกษาของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาดังกล่าว ประกอบด้วยหลักใหญ่แล้วมี 3 ประการ 1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การเรียนพระวินัยให้ความรู้เป็นพื้นฐานแจ่มแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์นั้นมีอะไรบ้าง ถ้าวางน้อมเอาพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น นับเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและปฏิบัติ 2) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในทางทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือ นามาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา ใจ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ นำหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้น มาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะตน 3) ปฏิเวธ ได้แก่ การนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติจนได้รับผลการปฏิบัติมาเทศนาสั่งสอนประชาชนให้ 'ได้รู้และปฏิบัติตาม เป็นขั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติธรรม บุคคลที่มีหน้าที่ในการดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนานั้น คือ พุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุ และสามเณร นับว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะหน้าที่หลักของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุความพ้นทุกข์ของตนเอง การสั่งสอนธรรมเพื่อให้อื่นพ้นทุกข์ และการประยุกต์ธรรมเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นทุกข์ ดังนั้น การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่ง ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม มาตรา 15 ตรี มีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา” ของคณะสงฆ์และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางของมหาเถรสมาคม ได้กำหนดวิธี การดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี” คณะสงฆ์ได้กำหนดวัตถุประสงค์ การศาสนศึกษาไว้โดยชัดเจน แต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่ามีวัตถุประสงค์ 9 ประการ คือ 1) เพื่อพระสงฆ์รักษาตนเองและหมู่คณะ 2) เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ 3) เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของศาสนา 4) เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการศาสนา 5) เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา 6) เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา 7) เพื่อความมั่นคง

แห่งพระพุทธศาสนา 8) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม 9) เพื่อความมั่นคงของ
ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

เอกสารอ้างอิง

- กนก แสนประเสริฐ. (2549). *ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2556) *ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กองธรรมธรมสนามหลวง. (2548). *การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม*. กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2545). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2553) *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ์). (2548). *วิปัสสนากรรมฐาน*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2548). *การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พิน ดอกบัว. (2542). *พระพุทธศาสนากับคนไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ.
- มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ. (2542). *บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพมหานคร: เอส แอนด์ จี กราฟฟิก.
- สมชาย ไมตรี. (2539). “การศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2552). *การพัฒนาการศึกษาสงฆ์*. สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร: นวสารนการพิมพ์.

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (2544). *เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. 2544*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

เสถียร โปธินันทะ. (2544). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์ บุ๊คส์.

เอส. ดัตต์. (2543). *การศึกษาในพระพุทธศาสนา*. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Chandradhar Sharma. (1991). *A Critical Survey of Indian Philosophy*. 8th ed. Delhi: Motilal Banarsidass.

Monier Williams. (1920). *A Sanskrit English Dictionary*. Revised edition. USA: Oxford University Press.